

Verso

Irodalomtörténeti folyóirat

Verso
Irodalomtörténeti folyóirat
2025/2

Szakmai védnökök
Bartók István
Jankovits László
Nagy Imre

Szerkesztők
Bozsoki Petra
Kucserka Zsófia
Laczkó András
Pálffy Eszter
Pap Balázs
Szatmári Áron

Az idegen nyelvű rezümék nyelvi lektora
Maczelka Csaba

Tördelőszerkesztő
Pap Balázs

Borítóterv
Simor Kamilla

ISSN 2630-8479

Felelős kiadó a PTE BTK Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet
Klasszikus Irodalomtörténeti és Összehasonlító Irodalomtudományi
Tanszék vezetője (7624 Pécs, Ifjúság útja 6.)

szerk@versofolyoirat.hu

TARTALOM

TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNY

ÖTVÖS PÉTER

„Térdet fejet neki hajték”

Balassi Petrarca-élménye (kísérlet) 9

SZOLYKA HAJNALKA

„Honi héroszok”

Panteonizáció Kazinczy két korai episztolájában 27

KRITIKAI LAPOK

BALÁZS-HAJDU PÉTER

Tükör által homályosan

A magyar ponyva új tüköre: Tanulmányok a népszerű nyomtatványok kutatásáról, szerk. CHIKÁNY Judit, Csórsz Rumen István, Bp., Reciti, 2024 (Reciti Konferenciakötetek, 28). 49

ERDŐS ANGELIKA

„Tinódiak” és a hungarus héroszok

Ács Pál, *Hősök és hőseinek: A magyar hősköltészet Zrínyi előtt*, Bp., Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2024. 57

HAJDU PÉTER

A szklabonyai fiú, aki a magyar irodalmi életet hódította meg

CsászTVAY Tünde, *Kettős tükörben: Mikszáth Kálmán élete és kora*, Bp., Osiris, 2024 (Osiris Irodalomtörténet). 61

NÓBIK ATTILA

Nőtörténetírás és ismeretterjesztés határán. Szécsi Noémi nőtörténeti köteteiről

Szécsi Noémi, *Lányok és asszonyok aranykönyve: Szépség, egészség, termékenység és sexualitás a 19–20. század fordulóján*, Bp., Park, 2019; *Régen minden lánynak jutott férj: A nők neveltetése és szereplehetőségei a 19–20. század fordulóján*, Bp., Park, 2024; *Jókai és a nők*, Bp., Magvető, 2025. 71

HASZNOS MULATSÁGOK

JÓKAI 200

OWAIMER OLIVER – RADNAI DÁNIEL SZABOLCS

Egy hírhedt kalandor a tizenkilencedik századból

Megjegyzések a Jókai-évről 79

FILLÉRTÁR

LOVAS BORBÁLA

Vergilius eclogáinak fordításai egy unitárius kódexben 103

Három ecloga-fordítás az Ms. U. 59. jelzetű kódexből (Közzéteszi Lovas Borbála) 111

ERDŐS ANGELIKA

Guido de Columnis Trója-regényének első fordítása egy 17. századi naptársorozatban 121

Igazán való históriája amaz régenten való Trója városának első romlásának és épületinek,

végteére veszedelmének (Közzéteszi Erdős Angelika) 139

A tanulmányok összefoglalói / Abstracts	151
A lapszám szerzői	153

Hajdu Péter

A szklabonyai fiú, aki a magyar irodalmi életet hódította meg

Császtvay Tünde, *Kettős tükörben: Mikszáth Kálmán élete és kora*, Bp., Osiris, 2024 (Osiris Irodalomtörténet).

Császtvay Tünde – a kiadói felkérésnek megfelelően – életrajzi szempontú Mikszáth-monográfiát írt, de olyan monográfiát, amelyben az idézetek mennyisége szokatlanul nagy. Kissé emlékeztet ez a vállalkozás az egykori Szépirodalmi Könyvkiadó *Arcok és vallomások* sorozatára, amelyben egy-egy író „alkotásai és vallomásai tükrében” mutattak be monográfusaik: ott is rengeteg volt az idézet, és a diszkurzív irodalomtörténeti szöveg az életrajzi narratívát idézetek köré szerveződően prezentálta. Császtvay tulajdonképpen még ennél is tovább ment. Egyrészt az ő monográfiája sokkal nagyobb terjedelmű, mint a Szépirodalmi sorozatának kötetei voltak, másrészt nemcsak Mikszáth alkotásait és vallomásait idézi bőségesen, hanem a szekundér irodalomból is sokat és hosszan idéz, akár több oldal terjedelmű részleteket is integrálva a könyvébe. Ezáltal nemcsak Mikszáth életét és művészetét mutatja be idézetekre támaszkodva, hanem a Mikszáth-recepciót is. Ez a stratégia egyfelől nagyon plasztikus képet tud nyújtani sok mindenről, másfelől azonban éppen a legkanonikusabb művek értelmezésével kapcsolatban hagy hátra némi kielégületlenséget. De hát az ember ismerje saját erőnyeit és korlátait. Császtvay egészen kiváló tud lenni apró filológiai adatok megtalálásában, valamint az intézményi kontextus bemutatásában, és ebből a szempontból a kötet nemcsak rengeteg új adatot tartalmaz, hanem igazán élvezetesen mutatja be Mikszáth pályáját és életművét néhány szokatlan aspektusból. Amikor az életrajz, a személyes vagy az intézményes írói pálya bemutatásáról van szó, kedvvel és bátran szerepel irodalomtörténeti elbeszélőként, de amikor a mikszáthi írás alakulására, a művek sajátosságaira, jelentéseire, irodalmiságára kerül a szó, az elbeszélő a háttérbe húzódik, eltűnik az idézetek mögött, és mintegy abban jelöli ki saját feladatát, hogy összefoglalja más irodalomtörténészek meglátásait, és ha mesél is történetet, az inkább a recepció trendjeinek története. Természetesen ez a metatörténet sem érdektelen, még ha némiképp ellentétes is az életrajzi szempontú kiindulóponttal.

A könyv a leginkább kanonikus művek kapcsán ráhagyatkozik egy-egy, általában nagyon jól megválasztott, hosszabb szakirodalmi idézetre. Csakhogy egy nagymonográfia olvasói éppen ezekkel kapcsolatban vélhetőleg elvárnak némi iránymutatást. A legkanonikusabb művek attól kanonikusak, hogy sokan és sokat

írtak róluk, és ez az egy-egy idézetes stratégia éppen az értelmezések sokféleségét, illetve a művek rétegzettségét nem tudja megfelelően érzékeltetni. Az értelmezések történelmi változandóságát a monográfia azáltal igyekszik hangsúlyozni, hogy a hosszabban idézett, többnyire friss és izgalmas szakirodalom szemléletét hangsúlyozottan szembeállítja a korábbi recepcióval. Talán egy helyen bicsaklik meg ez a stratégia, amikor a *Különös házasság* kapcsán Császtvay a kritikai kiadás kísérőtanulmányát, Bisztray Gyula 1960-as szövegét választja ki a regény érdemeinek méltatására. Ebben például azt olvassuk: „[a] *Különös házasság* Mikszáth egyik legnagyobb szabású s valóban klasszikus értékű műve.” (350.) A probléma itt az, hogy ezt a regényt a szocialista kultúrpolitika éppen antiklerikus irányzatossága miatt értékelte olyan nagyra (nem állítom, hogy ehhez nagy erőszakot kellett tenni a szövegen). Ez az értelmezés egyébként világirodalmi bestsellerré is tette a művet a második világban, az európai szocialista országoktól Kínáig. Ebben a politikailag motivált értelmezői térben vélhetőleg túlértékelték a regényt (ahogyan Bisztray is). Ugyanakkor feltételezhető, hogy ennek a rendszerváltás után immár kínossá vált értelmezésnek és értékelésnek az ellenhatásaképpen a regény később túlságosan leértékelődött, és viszonylag kevés szó esett róla azután is, hogy a Mikszáth iránti kritikai érdeklődés az ezredforduló táján annyira megélénkült. A kanonizációs folyamatnak ez a dinamikája önmagában sem érdektelen. A regény változó recepciótörténeti pozícióinak érzékeltetésére pedig az 1960-as kritikai kiadásnál mindenképp lehetett volna frissebb szakirodalmat találni. Bényei Péter 1999-es terjedelmes tanulmánya¹ szerepel is Császtvay bibliográfiájában; Kucserka Zsófia 2010-es írása² viszont nem. Bármelyikből lehetett volna izgalmas részeket kiválasztani, legalább kiegészítésül Bisztray mellé.

Az irodalmi életművek életrajzi szempontú bemutatására mindig is jellemző az az aránytalanság, hogy sokkal több a mondanivaló a szerzőről, amikor alkotóként még jelentéktelen volt, mint a jelentős művek szerzőjéről. Úgy értem, hogy a családi háttér, a gyerekkor, a pályakezdés küzdelmei, az útkeresés sokkal alkalmasabb anyaga a történetmesélésnek, mint a befutott és fontos műveket alkotó ember élete, aki általában mást se csinál, csak ír. Ezt a narratív egyensúlytalanságot ellensúlyozhatja az általában utóbbi időszakra eső, a zsengéknél jelentősebb művek részletesebb tárgyalása. Császtvay könyvében ez elmarad: a kései, nagyon kanonikus

1 BÉNYEI Péter, *Egy irányregény „iránytalansága”: Relativizmus és metaforikusság Mikszáth Kálmán Különös házasságában*, ItK, 1999/3–4, 291–313.

2 KUCSERKA Zsófia, *Regények, vég nélkül: A Különös házasság és a regénybefejezés*, Forrás, 2010/5, 50–57. Kucserka Zsófia nevét megemlíti a 356. oldal 345. lábjegyzete mint egyikét azoknak, akik „Az »új-Mikszáth«-képen [...] dolgoznak ma is”; az általam vezetett 2007-es szövegkiadáói projekt munkatársai közül azonban kimaradt a neve a 277. oldal 212. lábjegyzetében. Az utóbbi lábjegyzet a Mikszáth kritikai kiadás kötetét tekintve át, és mivel jólesik ebben azt olvasnom, hogy „A 2000-es években Fábri Annának, Szegedy-Maszák Mihálynak (sorozatszerkesztők) és leginkább Hajdu Péternek (sajtó alá rendező) köszönhetően elkészült a kimaradt elbeszéléskötetből a 39–42. kötet, így ma Mikszáth elbeszéléseit 1897-ig olvashatjuk papír alapú kiadásban”, kissé feszengve említettem itt meg, hogy 2015-ben megjelent a 43. kötet is, úgyhogy a novellák 1903-ig vannak meg kritikai kiadásban.

műveken szinte csak átrohan a tárgyalás. Az életmű centrális szövegei helyett a monográfusnak a politikai aktivitás és a Mikszáth-jubileum szolgálat bőséges anyagot az utolsó életszakasz tárgyalásához.

Az életrajzi jelleget Császtvay Mikszáth-monográfiájának az esetében nem úgy kell érteni, hogy a könyv elejétől a vége felé haladva végigvezeti az olvasót Mikszáth élettörténetén. Ilyen könyvekből íródott már éppen elég. Császtvay monográfiájának két nagy szerkezeti része, az „Ellenfényben” és a „Fényárban” című, két különböző, de nem egymást követő történetet mond el, amelyek között nagy időbeli átfedés is van. A két rész két különböző aspektusból tekint Mikszáthra. Abból a szemléletből kiindulva, hogy Mikszáth nemcsak korszakhatáron áll a magyar irodalom történetében, hanem életműve egyaránt mutat 19. századi (hátra mutató) és modern (kezdemenyező) vonásokat (a kettőt természetesen nem értékfogalomként kell érteni), a két tendenciát a szerző két külön részben tárgyalja. Az első résznek Jókai Mór a gravitációs centruma: arról van benne szó, hogyan viszonyult Mikszáth Jókaihoz, illetve hogyan sikerült, nagyon nehéz és küzdelmes pályakezdés után, olyan pozíciót kiharcolnia magának a magyar irodalmi életben és tágabban a magyar társadalomban, amelyhez hasonlót előtte csak Jókainak. És mindeközben hogyan szerezte meg Jókai barátságát is, nem riadva vissza a gátlástalan hízelgéstől sem. A második részben „Mikszáth, a modern” bemutatására esik a fő hangsúly, de itt kerül sor a gyerekkor és az iskolák tárgyalására is. A politikum szerepéről például mind a két részben szólnak fejezetek (az „Író politikust győz” és a „Politikus író győz” című fejezetek nyilván egymásra rímelnek). Ezzel a stratégiával sikerül elérni, hogy az alapvetően életrajzi szemlélet ellenére az előadást nem az életrajz kronológiája szervezi, hanem a jelenünk horizontján releváns irodalomtörténeti problémafelvetések. Sokkal érdekesebb olvasmány lesz ez így, hiszen a kettős narratíva gyakran tartogat meglepő fordulatokat.

A monográfia legfőbb erőssége, hogy részletesen és újszerűen tárgyalja Mikszáthnak az irodalmi intézményrendszerhez fűződő sokrétű viszonyát. Ez a szempont egyben a kötet kérdésfelvetéseinek súlypontja is: hogyan illeszkedett be, hogyan alkalmazkodott, illetve hogyan használta Mikszáth a korszak irodalmi intézményrendszerét. Ebből a szempontból a kötet rengeteg újdonsággal is szolgál. Mikszáth pénzügyeiről, személyes és szakmai kapcsolatairól sok olyasmit is olvashatunk, amit a Mikszáth-monográfiákban nem szoktunk meg, és olyat is, amit korábban egyáltalán nem tudtunk. Ebből azonban az is következik, hogy az arányok néhol meglepők. Mikszáth két Jókai-életrajzot is írt, és ezeket Császtvay tulajdonképpen egyenlő terjedelemben tárgyalja. Az első egy filléres füzet, a *Jókai Mór vagy A komáromi fiú, ki a világot hódította meg*,³ amelyet Mikszáth nyilvánvalóan azért írt versben (bár ehhez nem volt tehetsége), mert a vers sokkal jobban fizetett az adott sorozatban, mint a próza. Császtvay részletesen feltárja, milyen célból, milyen kontextusban jött létre a filléres füzeteknek ez a sorozata, amelyben Mikszáth is jövedelmező megbízatásokhoz jutott. A sorozat népművelő céllal, állami támogatással működött, és a hitvány ponyvairodalom helyett kívánt színvonalas

3 Bp., Révai, 1883.

olvasnivalót biztosítani a tömegeknek. Ez a vállalkozás ebben a monográfiában csak Mikszáth kontribúciója miatt fontos, és elsősorban a Jókaihoz fűződő viszonya szempontjából. Ha a sorozat történetének mint a verses Jókai-életrajz kontextusának bemutatását is hozzászámoljuk, a műről Császtvay mintegy hatvan oldalt írt. (63–125.) A másik Jókai-életrajz Mikszáth kései vállalkozása, amelyet kétkötetnyi terjedelemben több év munkával alkotott meg. Erre ötven oldal jut. (131–180.) Ez az arány egy elsősorban esztétikai szempontú elbeszélésben meglepő volna, de az irodalmi intézményrendszerben a helyét kereső szerző életének elbeszélésében már nem annyira, főleg, ha tekintetbe vesszük, hogy a kései műről jelentős szakirodalom áll már rendelkezésre, míg a verses életrajzról nemigen olvashatunk máshol.

*

Egy recensensnek felfogásom szerint feladata (sőt talán fő feladata) kritikai észrevételeket is tenni. Kezdjük néhány aprósággal, amelyeket én stilisztikai, tárgyi, néhol csak nyomdahibáknak tartok.⁴ Kissé abundáns „a mű szerkezeti struktúrája” kifejezés. (88.) Helytelen a Kárpát-hy Zoltán név elválasztása. (103.) Szerintem a triumfálni ige tárgyatlan, és így az „a szöveg triumfálja Jókait” (108.) kifejezés értelmetlen. „Mikszáth nagyon látványosan és nagyon kategorikusan osztotta meg Jókait az életrajz megírása idejének, azaz a 20. század elejének írófejedelmi címétől” (175.): inkább fosztotta meg (in memoriam Jereváni Rádió). A következő idézet a könyvben is szó szerinti idézet: „De mindez a nem kevés szakmai kritika sem ingatta meg azt a népszerűséget, amely a Jókai-jubileum és a millenniumi ünnepségek során csodálatos fényben ragyoghatott [Jókai]”. (176.) Az alany az „amely”, az pedig a népszerűségre vonatkozik; a betoldás felesleges, hiszen nem Jókai ragyog, hanem a népszerűsége. Harsányi Zsolt úgy szerepel, mint „számtalan könnyed életrajzírója” (190.), ahelyett, hogy számtalan könnyed életrajz írója lenne. A 213. oldalon a *Tövís kes látogatóban* című novella címe hibásan „*Tövís kes látogatás*”. A 282. oldalon szerepel ez a félmondat: „Mikszáth ponyvatörténetei, mesekönyvei, alkalmi versei és behatárolhatatlan vagy bizonytalan műfaji beosztású írásai is rendre kicsorbulhatnak az esztétikai értelmezési próbálkozásokon”; gondolom, inkább fordítva, az esztétikai értelmezési próbálkozások csorbulhatnak ki Mikszáth ponyvatörténeteiben, mesekönyveiben stb. Mikszáth újságírói presztízseről és céhen belüli megbecsültségéről azt olvassuk, hogy „hihetetlen erőt, elismerést és közfigyelmet jelentetett” (292.); vélhetőleg inkább jelenthetett vagy jelentett. A 294. oldalon: „Herczeg Ferencet Mikszáth igazán jól ismert”; mármint ismerte. A 287. oldalon egy Fábri Anna-idézet végéről hiányzik az idézőjel, és a forrás sincs megadva. Jó hangzása van az „amelynek” szónak a 300. oldalon (amelynek helyett). A 303. oldalon ez áll: „gyors egymásutánban több politikai tartalmú és a politikai kérdésekre reflektáló regényt írt, az *Új Zrínyiást*”; de az *Új Zrínyiász* csak egy regény. A 307. oldal „Tisza Kálmán hosszú uralkodását” emlegeti, pedig Tisza nem uralkodott (azt akkoriban

⁴ Ezekért (már amennyiben igazam van) nyilván a kiadót is terheli felelősség. A számuk azonban a kötet terjedelméhez képest jelentéktelen.

Ferenc József tette), ő csak a miniszterelnök volt. A 311. oldalon „az összes olyan problémáról” olvasunk, „amely évtizedeken át gúzsba szorította, végül pedig szét is feszítette a Monarchia kereteit”; a két ellentétes irányú mozgást indikáló metafora képzavart eredményez. Szerintem nincs olyan szó, hogy „etikológiaiilag”.⁵ (324.) A 349. oldalon azt olvassuk, hogy a *Különös házasság* „egy erőszakkal felbonthatatlan házasságról szól”. Inkább egy erőszakkal kötött, de felbonthatatlannak bizonyuló házasságról. Ha jól sejtem, Buttler nem is felbontani, hanem érvényteleníttetni akarja a házasságát, de erőszakkal felbontani soha nem próbálja meg. A 361. oldalon ilyen középfokokat látunk: „több rétvűbb, több rétegvűbb”; én úgy vélem, a középfokokot elég egyszer jelölni, ezért a többrétű és többrétegvű szavak is megtennék (a sokrétűbb és sokrétegvűbb nekem kevésbé tetszene).

A monográfia a bőséges idézeteket magyarázó jegyzetekkel is ellátja, illetve a tárgyalás során előkerülő személyneveket, fogalmakat is megvilágítja egy-egy lábjegyzetben. Ezek a jegyzetek túlnyomórészt nagyon hasznosak és érdekesek. A könyv ezek által szinte proszopográfiai kézikönyve lesz a századforduló irodalmi életének. Recenzensként azonban kötelességemnek érzem rámutatni a szórványos tévedésekre, hiányosságokra is. Mindössze három ilyen találtam.

A „de mikor később kevesebb lett a »nervus rerum gerendarum«” Mikszáth-idézetéhez ez a magyarázat tartozik: „Azaz: A pénz a lelke mindennek (Demoszthenész).” (79.) Világos, hogy Mikszáth mondatának magyar mondat szerkezetéből csak egy alany hiányzik, nem pedig egy alany–állítmány viszony: a latin kifejezés Mikszáthnál a pénz metaforája. Szó szerint kb. a dolgok mozgató idege. Amit a lábjegyzet fordít, az a teljes szállóige vagy közmondás, a *pecunia est nervus rerum gerendarum*. A magyar szólásgyűjtemények ezt következetesen Démoszthenésznek tulajdonítják, de más kultúrákban nem látom nyomát ennek az attribúciónak. A metafora ókori eredetű ugyan, de a megfogalmazás nem.

A 121. oldal egyik jegyzete, amely Mikszáth 1882-es könyvecskéjének holland papírját magyarázza, ezt állítja: „A 125 éves Van Gelder papírgyár 2023-ban ment tönkre.” Némi fejszámolás után arra juthat az ember, hogy ha egy papírgyár 2023-ban 125 éves volt, akkor 1898-ban alapították, tehát 1882-ben nem szállíthatott Magyarországra. 2023-ban valóban voltak sajtóhíradások a Crown Van Gelder cég csődjéről, például ilyen címmel is: „Van Gelder paper factory goes bankrupt after 125 years.” (Natalie Schwertheim).⁶ Ha az ember átfutja ezt a cikket, több minden kiderül belőle. Egyrészt, hogy nem sokkal korábban, 2021-ben ünnepelte a cég vel-sen-noordi újságpapírgyára fennállásának 125. évfordulóját. Ez ugye már két évvel korábbra vinné vissza az alapítást. De ez a cégnek csak az egyik gyára volt. Maga cég már a 17. században is létezett és gyártott papírt (1685-től), több üzeme is működött. Másrészt az is kiderül, hogy a cég már az 1980-as években is csődbe ment egyszer, akkor egy osztrák felvásárlás révén tudta folytatni a működését, és a 2023-as csőd-

⁵ Ez a szó egy idézetben szerepel Szilágyi Márton Lisznyai-könyvéből. Ott azonban az „etimológiaiilag” szó olvasható, de nem a Császtvay által megadott 122., hanem a 76. oldalon.

⁶ <https://www.packaginginsights.com/news/no-level-playing-field-van-gelder-paper-factory-goes-bankrupt-after-125-years.html>

del kapcsolatban is voltak remények egy pozitív kimenetelre. És tényleg: a cég ma is létezik, vagy legalábbis létezik egy cég ezzel a névvel.

A 294. oldalon Császtvay idézi Móricz Zsigmond nekrológiát Mikszáthról: „az utolsó öreg bölcse a magyar irodalomnak, az összekötő kapocs a nyugodt tempójú, régi, beatus illel pihenő magyar világ s az új, ideges, lázas, modern, nyugati szelektől fölpezsdített élet között”, majd a következő magyarázatot fűzi hozzá: „Beatus ille: latin közmondás. A reneszánsz ember négy törekvésének egyike: »Boldog az az ember (aki)«.» Az a kisebbik baj, hogy a magyarázatból nem derül ki, mi volna a reneszánsz embernek ez a törekvése (ha maga a boldogság, akkor az aligha korszakspecifikus); a nagyobbik, hogy ez egyáltalán nem közmondás, hanem egy Horatius-idézet, a 2. epódosz első két szava. Boldog az, aki a mindenféle ügyektől távol maga műveli az őseitől örökölt földet – legalábbis ezt gondolja Faenius, az uzsorás, mielőtt beszédne az esedékes kintlevőségeit, és utánanézne, mihez kezdjen velük legközelebb (a vers ironiája általában elvész azok számára, akik csak a legelejét idézik).

*

Van a monográfiának néhány olyan helye is, ahol, úgy érzem, érdemes további adalékokkal szolgálnom, és a kontextust még alaposabban megvilágítanom, ami valamelyest árnyalhatja Császtvay következtetéseit is. Például a 86. oldal 152. lábjegyzete azt állítja: „Nem lehet tudni, vajon a verses Jókai-életrajzot miért nem válogatták be a kritikai kiadás egyik kötetébe sem, mindenesetre ott nem olvasható.” Én tudni vélem, miért: a kritikai kiadás műfaji alapon sorolta kötetekbe a műveket, és a tervezett *Versek, mesék* kötet mindmáig nem készült el. Abban lett volna (lesz?) a helye ennek a versnek is.

„1908-ban Mikszáth összegyűjtött műveire az évtizedeken át bírált Magyar Tudományos Akadémia Mikszáthnak ítélte a nagyjutalmat.” (186.) Úgy hangzik ez, mintha ez az Akadémia részéről váratlan elismerés lett volna az intézményt régóta és tartósan bíráló szerző felé. Pedig hát Mikszáth akkor már majdnem húsz éve tagja volt az Akadémiának, és régóta betöltött kisebb-nagyobb tisztségeket is. 1889-ben választották levelező taggá, 1905-ben pedig rendes tag lett. Tagja volt például a Péczeli-jutalmat odaítélő háromfős bizottságnak, amely két évente áttekintette (legalábbis elvileg) a teljes magyar történelmiregény-termést, és ha megfelelő jelölt nem akadt, a nem történelmi regényeket is. Ez a funkció is jelzi, hogy Mikszáth akkor már jó ideje az Akadémián belül is nagy tekintélynek örvendett.

Az *Országos Hírlap* megindulásával és megszűnésével kapcsolatban Császtvay azt állítja, „hogy az *Országos Hírlap* eleve egy jócskán telített lappiacra érkezett” (315.); a lappiac telítettségét pedig egy hosszabb lábjegyzetben illusztrálja, amely zavarba ejtő módon azzal kezdődik: „Egyetlen adat erre:”, hogy aztán hat soron át viszonylag sok adatot soroljon fel. Az adatok azonban értelmezés nélkül nem feltétlenül bizonyítanak bármit is, és szerintem az ott közölt adatok sem sugallják azt, hogy a lappiac telített lett volna 1897-ben. Császtvay talán azt gondolja, ha az

adatok szerint sok hírlap és folyóirat, illetve sok politikai napilap jelent meg, akkor a piac telített volt. Ráadásul a lábjegyzet csak azt adja meg, hány időszaki kiadvány jelent meg Magyarországon 1850-ben, 1867-ben és '68-ban, 1877-ben, illetve 1910-ben. A dinamikus növekedés ezekből a szerintem nem a legszerencsésebben kiválasztott⁷ adatokból is jól látszik, csak éppen az nem derül ki belőlük, mit volt a helyzet 1897–1899-ben, amikor Mikszáth az *Országos Hírlappal* próbálkozott. A lábjegyzet szakirodalmi áttekintést is ad, amelyből azonban hiányolom Bezeczký Gábor publikációit, elsősorban a „Szinyei József és a hazai hírlapirodalom” című tanulmányt, amelyben ezt olvassuk: „Az összes lapok száma [...] 1830 és 1910 között tízévente megkétszereződött.”⁸ A következő oldal táblázatából azt is megtudjuk, hogy 1891-ben 23, 1901-ben 70, 1910-ben pedig 107 politikai napilap jelent meg Magyarországon. Szinyei Józsefnek a *Vasárnapi Ujságban* publikált éves listái⁹ szerint 1897-ben (az *Országos Hírlap* indulásakor) 1100 időszaki kiadvány jelent meg, 1910-ben pedig 1680. A politikai napilapok száma 1897-ben 46 volt, ez nőtt 1901-ben 70-re, 1910-ben 107-re. Mindebből az látszik, hogy a hírlappiac messze nem volt telített, bőven volt még benne növekedési potenciál. A kiadványok durván tízévenkénti duplázódása tovább folytatódott.¹⁰

Császtvay elég meggyőzően mutatja be, milyen problémái voltak már eleve Mikszáth lapalapítási vállalkozásának, és azt állítja, hogy ebben a formában a dolog nem is sikerülhetett. Meglehet, igaza van, de hadd idézzem (Császtvay szellemében hosszabban) Révay Mórt a lap megszűnéséről:

„...újév körül Mikszáth Kálmán a szerkesztőség legnagyobb megdöbbenésére, barátjainak legnagyobb csalódására a lapot hirtelen beszüntette, az előfizetőket átadta a »Pesti Hírlap«-nak; az »Országos Hírlap«-nak vége volt.

Senkisé sem tudta megérteni, hogy egy jól indult lap, mely mindvégig tetemes példányszámban nyomtatott, mégis megbukik. Az »Országos Hírlap« nem bukott meg; hanem agyonütötte az, aki életre hozta.

7 Félrevezető például az 1850-es évvel kezdeni az adatsort, amikor a szabadságharc utáni terror megbénította a magyar sajtót. Kezdeti dátumként az 1850-es év 9 időszaki kiadványa azt sugallja, hogy a század közepén szegényes volt a magyar sajtó kínálata. Az 1848–49-es évek 86 kiadványa szintén félrevezető volna, hiszen az a forradalmi pezsgésnek volt köszönhető. Talán az 1847-es év 33 kiadványa sugallhatott volna reális képet.

8 Magyar Könyvszemle, 2021, 367–380, 373. A tanulmány megtalálható a szerző *Az eltűnt miniatűrök: Szépirodalom és időszaki sajtó a kiegyezéstől az első világháborúig* című könyvében is (Bp., Gépekönyv, 2022, 55–63.). A könyv egyfelől nehezebben hozzáférhető, mint az említett tanulmány, másfelől viszont sok további adalékkal szolgál a korabeli sajtópiac dinamizmusáról.

9 Bezeczký jogos kritika érte amiatt, hogy a *Vasárnapi Ujság* 1861–1869-es listáit is Szinyeinek tulajdonította, tévesen. Ez azonban sem tanulmányának konklúzióit, sem az én jelen érveimet nem érinti.

10 A világháború nyilván összezavarta a trendeket, amelyek aztán nem állhattak helyre a történelmi Magyarország felbomlása miatt. De nemcsak Trianon teremtett új helyzetet az 1920-as évekre a magyar sajtó számára, hanem az új mediális versenyhelyzet, a rádió és a film megjelenése is.

Hogy ennek miért kellett így történni, az örök talány fog maradni. [...] Ezek az ügyek bennünket teljesen elidegenítettek egymástól, éveken át jóformán megszűnt köztünk minden érintkezés. Ha találkoztunk is, nem igen váltottunk szót egymással.”¹¹

Révay tetemes anyagi veszteséget szenvedett el, és elképzelhető, hogy nemcsak publikált visszaemlékezésében, hanem személyes emlékezetében is szívesebben hátrított Mikszáthra a felelősséget, mintsem hogy magára vállalta volna, hiszen ha elismeri saját hibáit, rossz helyzetértékelését, az nyilván nem annyira láttatta volna jó üzletember színében őt. Mindenesetre ezt annyira komolyan gondolta, hogy évekre jegelte is a több mint évtizedes bensőséges barátságát Mikszáthtal.

Éppúgy elképzelhető, hogy a lap (a kormányzati körök támogatására alapozva) még jó darabig eldöcöghetett volna, és tényleg Mikszáth személyes döntése miatt szűnt meg hirtelen, mint ahogy az is elképzelhető, hogy külső okok, talán éppenséggel a kormányzati körök támogatásának elmaradása vezetett a megszűnéshez. Ha áttekintjük, mennyi mindent írt Mikszáth abban az időszakban, világossá válik, hogy rengeteg munkát fektetett a vállalkozásba. Publicisztikai termékenysége ekkor vetekedett szegedi és azt követő első pesti éveivel. Nem kizárt, hogy a lap országos politikai hatását nem találta elég jutalomnak ehhez az áldozathoz képest. Másfelől mint Császtvay írja: „A lap bukása nyilvánvalóan előre egyeztetett lépés volt a Szabadelvű Párttal, hiszen január 23-án a Bánffy-kormány benyújtotta lemondását.” (316.) (Gondolom, inkább a lap megszűnése, mintsem a bukása lehetett előre egyeztetett lépés.) Révay tanúságát azonban abban az esetben sem gondolnám mellőzhetőnek, ha végül nem hiszünk neki.

A könyv egyik fontos fejezete Mikszáth verses Jókai-életrajzáról szól, amelyet nemcsak bőven idéz, kommentál és magyarázó jegyzetekkel lát el a szöveg, hanem intertextuális kapcsolatainak egy részét is feltárja. Meglepően hiányzik azonban egy utalás a következő helyhez:

Mondom építék a koronázó-dombot,
Ötvenkét megyéből hoztak rá porondot;
Hol Rákóczy küzdött, hol Lajos elesett,
Innen is, onnan is földet egy keveset.
Minden rajta van már, készen a domb, készen...
Csak Jókai írta: »Urak, nem egészen
Ebből a dombból még hiányzik valami.«
Minden ember kérdi: Hiányzik? S ugyan mi?
– »Az a por hiányzik – ilyen szókra fakadt –
Mely a száműzöttek saruira tapadt.« (101.)

11 RÉVAY Mór János, *Írók, könyvek, kiadók*, Bp., Révai, 1920, II, 223.

Jókai nem volt nagy költő (bár Mikszáthnál azért sokkal jobb verselő volt), de ez a passzus, különösen a kurzivált rész, a valószínűleg legismertebb versére utal, *A koronázási dombra*.¹² Ebben Jókai végigsorolja, mennyi helyről hoztak földet a koronázási dombhoz, de vissza-visszatérően kiderül, hogy még mindig hiányzik a dombból, és csak az utolsó strófában derül ki, hogy mi:

Mi hiányzik még a dombból?

– Számüzöttek, bujdosóknak

Vándor saruján hozott por.

– Ez hiányzott még a dombból.

*

Az irodalomtudomány jelen állapotában sokak számára kérdéses lehet, hogy a szerzői nagymonográfia műfaja egyáltalán életképes-e még. Kezdve azon, hogy az óhatatlanul szervezőelvűvé váló életrajz eltereli a figyelmet az irodalmi mű irodalmiságáról, egészen addig, hogy olyan egység-e a szerzői életmű, amelyről szignifikáns kijelentéseket lehet és érdemes tenni. És ez csak maga a műfaj, nem pedig az irodalomtörténész saját pozíciójának problémája: tényleg van-e mondanivalója az összes kanonikus műről, illetve mennyiben engedi meg maga a műfaj a nem kanonikus tárgyalást és értelmezést. A hagyományos nagymonográfia lineáris történetmondásra alapozott narratívája kissé unalmasnak is hathat egy 21. századi olvasó számára. Mindezek tekintetében Császtvay Tünde vállalkozása érdekesnek és sikeresnek látszik. A történetmondás linearitásának felbontásával izgalmasabbá tette az előadást, és ellenállva a kanonikus előadásmód implicit követelményének bátran helyezte a súlypontokat azokra a témákra, amelyek őt mint kutatót érdeklik, illetve amelyekről a recepció jelen kontextusában újszerű mondanivalója van. Az arányok sokatmondók. Mindenképpen meglepő, hogy az életmű legrészletesebben tárgyalt darabja az esztétikailag meglehetősen silány *Jókai Mór vagy A komáromi fiú, ki a világot hódította meg*. Mikszáth összes regényére csak húsz oldal jut, ami azonos a novellisztika tárgyalásának terjedelmével, és a politikai publicisztikáéval is. Mikszáth érvényesülése, korabeli tekintélye szempontjából – és végtére is Császtvay életrajzon az irodalmi intézményrendszeren belüli mozgások feltérképezését érti – a sajtóműfajok valóban fontosabbak lehettek, mint a regények, még ha az irodalomtörténeti kanonizáció inkább az utóbbiakon alapul is. Ezért is jöhetett létre egy olvasmányos, sok tanulsággal és érdekességgel szolgáló könyv.

¹² JÓKAI MÓR *Összes művei: Költemények I*, Bp., Révai, 1904, 180–181.